

BOJIŠNICE I GROBIŠTA HRVATSKIH VOJNIKA NA KARPATSKOM RATIŠTU U PRVOM SVJETSKOM RATU

Smatramo da je obveza našega društva u predmetu istraživanja problematike Prvog svjetskog rata prije svega sustavno sakupljanje podataka i stvaranje zemljovida lokaliteta na kojima su u vrijeme rata bila groblja naših vojnika. Na tim bi se prešućenim i zaboravljenim mjestima trebala obnoviti nadzemna obilježja kao znak spomena i poštovanja sunarodnjaka poginulim vojnicima u bezumlju rata daleko izvan domovine. No ima mjesta gdje obilježja nikad nisu ni bila podignuta.

Ela Jurdana, Dadoh zlato za željezo, Prvi svjetski rat u zbirka Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb, 2011, 94.

Tijekom 2014. godine, u svim europskim državama i u mnogim zemljama u svijetu obilježavat će se 100-ta obljetnica od početka Velikog rata, kasnije nazvanog Prvisvjetski rat, do tada najvećeg i prvoga globalnog ratnog sukoba vodećih velesila s najvećim ljudskim i materijalnim žrtvama u dotadašnjoj povijesti.

Usljed složenih političkih i gospodarskih suprotnosti, a posebno neprijateljskih namjera i planova za osvajanjima određenih teritorija u Europi i kolonijalne ekspanzije s tim u svezi nagomilanih vojnih resursa, neke od postojećih imperija samo su čekale priliku za početak rata i osvajачkih pohoda.

Atentat koji je Gavrilo Princip, bosanski Srbin izvršio u Sarajevu 28. lipnja 1914. godine na austrijskog nadvojvodu i prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu, bio je dovoljan razlog da Monarhija navijesti rat Srbiji. Nakon atentata 25. srpnja objavljena je djelomična mobilizacija a 31. srpnja 1914. car Franjo Josip potpisuje opću mobilizaciju. Za dva tjedna većina europskih država bila je u ratu.

U trenutku kada ljeti, točnije 12. kolovoza, 1914. godine austrijske trupe prelaze rijeku Drinu o s v a j a j u ć i iz više pravaca Srbiju, četiri ruske armije prodiru duboko u austrijsku Galiciju i Bukovinu, a njemačke trupe već ratuju u Belgiji napredujući prema Francuskoj. Vrlo brzo u rat ulaze i druge države svrstavajući se u dva suprotstavljena tabora;

- Središnje (centralne sile): Njemačka i Austro-Ugarska, Bugarska (od listopada 1914.) i Turska (od studenog 1914.).
- Sile saveza ili Antante /Entente/: Francuska, Velika Britanija i Rusija. Njima se pridružuju Belgija, Srbija, Crna Gora, Japan, Italija /od svibnja 1915./, Rumunjska /od kolovoza 1916./, Sjedinjene Američke Države /od travnja 1917./ i Grčka /od lipnja 1917./.

U tom prvom globalnom ratu sudjeluju i Hrvati, odnosno vojno sposobni muškarci iz Srijema, Slavonije, Moslavine, Podravine, Međimurja, Baranje, Bačke, Banovine, Korduna, Like, Primorja, Prigorja, Hrvatskog zagorja, Žumberka i drugih hrvatskih krajeva s područja današnje Hrvatske. Jednako tako u ratu sudjeluju Hrvati iz Istre, Kvarnera, Dalmacije i Boka kotorske. Osim iz krajeva s područja današnje Hrvatske, Hrvati su uz Bošnjake i Srbe najbrojniji u bosanskohercegovačkim pukovnijama. Veliki postotak Hrvata bio je i u pukovima iz jugoistočne Austrije (Gradišće), Vojvodine, jugoistočne Mađarske.

O Prvom svjetskom ratu, o udjelu i stradanjima Hrvata u njemu u najvećoj mjeri desetljećima se šutjelo, čemu su najbolji dokaz sadržaji povijesnih udžbenika tijekom proteklog stoljeća. Ali kako iz malo koje hrvatske obitelji rijetko tko nije imao nekoga tko je sudjelovao u tom ratu, od kojih je veliki broj poginuo, bio ranjen ili se nije vratio iz srpskog, talijanskog i najvećim brojem

U Varaždinu je bilo sjedište domobranskih husara, a u Zagrebu 42. divizijska artiljerijska brigada i 6. domobranska regimenta poljskih topova.

Hrvati su popunjavali u znatnom broju i druge sastavnice korpusa u zajedničkoj vojsci i domobranstvu (landwehru/honvedu) u Monarhiji a posebno IV. - Budimpešta, V. - Bratislava, VII. - Temišvar i II. – Beč.

Osim u XIII. zagrebačkom korpusu najveći udio Hrvata u austrougarskim postrojbama bio je u XV. bosanskohercegovačkom korpusu sa sjedištima pukovnija u: Sarajevu - BH1, Banja Luci - BH2, Tuzli – BH3, Mostaru – BH4 i u topničkim vojarnama u Sarajevu (podređeni topnicima u Lvovu (Lviv ukr.), Mostaru (potčinjeni topnicima u Košicama) i Tuzli (potčinjeni topnicima u Nagyszeben).³⁾

Odnosi snaga austrougarske i ruske vojske

Na samom početku Monarhija se opredijelila za vođenje ofenzivnog rata protiv Srbije i defanzivnog na svojim sjeveroistočnim granicama protiv Rusije. Nakon ruskog brzog zauzimanja Galicije i Bukovine, austrougarski vojni stožer pristupa ofenzivno-defanzivnoj taktici u svrhu povratka izgubljenih područja.

Od 20. kolovoza 1914.g. na sjeverno ratište Austro-Ugarska je grupirala deset armijskih korpusa, tj. trideset tri pješačke divizije, deset konjičkih divizija, jedanaest landšturmkih brigada, osam marširnih brigada formiranih u četiri armije i jednu armijsku grupu.

Vojska je na frontu prebacivana željeznicom, a kasnije na pojedine dionice i pješačenjem. Do 31. kolovoza na sjeveroistok je željeznicom prevezeno 1.204.000 vojnika. Zapovjednik svih austrougarskih operativnih snaga bio je nadvojvoda Fridrich a načelnik stožera general Konrad.

Rusija je za prve sukobe s austrougarskom armijom od predviđenih dvadeset osam korpusa odredila šesnaest korpusa, prema Njemačkoj devet, a ostalih tri iz Sibira, Turkestana i Kavkaza stizali bi u sljedećim mjesecima. Za jugozapadnu frontu, kojom je zapovijedao gen. Ivanov, Rusija je angažirala 45 pješačkih divizija, 3 streljačke brigade i 18 konjičkih divizija, ukupno 744 bataljuna i 444 eskadrona, plus snage za zaštitu granice i jedan korpus konjice.

Unutar nacionalnog sastava redovne i mobilizirane vojske Carske Rusije za rat protiv Njemačke i Austrougarske, osim pretežito pripadnika ruske i ukrajinske nacionalnosti kao i poljske i baltičkih naroda, veliki postotak činili su, Židovi, Nijemci, Tataari i pripadnici brojnih azijskih naroda od Urala do Kavkaza i iz daleke Sibirije.⁴⁾

Na širokom ruskom jugozapadnom frontu djelovale su 4., 5., 3. i 8. armija; koje su popunjavale četrdeset pet pješačkih divizija, tri streljačke brigade, osamnaest konjičkih divizija, ukupno 744 bataljona i 444 eskadrona.

Prva bitke Hrvata u austrougarskoj vojsci

Dana 20. i 22. kolovoza Konrad pokreće na sjevernom pravcu opću ofanzivu s I., 4., 3., i dijelovima 2. armije na liniji Nemiriv – Čišanov - Tarnohorod – južna obala Taneva i Sana.

U isto vrijeme na istočnim granicama Austro-Ugarske (Galicija) kod Husjatina, Ternopilja i Brodija, prodiru ruske snage osvajajući središnji prostor Galicije između rijeka Dnjistra i Pruta.

Vojnici BH 3. pukovnije ratuju u sklopu mađarskog IV korpusa boreći se oko južnih mjesta od Ljviva na potezu Rudki, Pidhajčki, Hlopy, Komarno, Berezec. U jurišima se ginulo u velikom broju a najviše vojnika palo je pred selom Horožanka Velika, gdje je izgubljena polovica 3. BH pukovnije. Velike borbe vodile su se i u šumi istočno od gradića Ščireca s više tisuća poginulih Mađara iz 69. pukovnije, Ukrajinaca iz XI lavovskog korpusa 29. i 22. pukovnije iz Bukovine i iz dviju satnija Bošnjaka. Svi poginuli su u pravilu pokapani na mjestima pogibije. Nešto istočnije a jugoistočno od Mikolajova borili su se Karlovčani iz 96. pukovnije, također s velikim gubicima.

Od Rave Ruske do Dnjistra nastavljaju se krvave borbe stotina tisuća vojnika, teškog i lakog topništva, konjice i pješaštva s puno dramatičnih obrata i jako velikih gubitaka.

U bitkama pod Ljvivom sudjeluju i Hrvati zajedno sa Srbima i Bošnjacima iz 3. BH pukovnije i ostalih BH pukovnija iz XV. Sarajevskog korpusa, zatim postrojbe karlovačka 96. pukovnije i 70. srijemske Petrovaradinske pukovnije.

General Petar Blašković, natporučnik 3. bos.-herceg. pukovnije zajedno sa svojim suborcima sudjelovao je i opisao ove teške borbe.

BH 3. bila je u sklopu 31. budimpeštanske divizije, IV zbora, čiji je zapovjednik bio general konjaništva Terstyansky, a zapovjednik vojske bio je general konjaništva Bohm-Ermelli... Još prije zore 8. rujna alimirani smo u selu Piniani uz Wielkie Bloto i stavljani upokret na Rutki, Podhaczyki, Chlopy, (Komarno), Brzezic sve do dvorca Lukacz. U punoj ratnoj opremi bio je to vrlo naporan marš od preko 42 kilometra.. Cijelu je noć trajala kanonada. Na obzorju smo vidjeli numenilo upaljenih sela i čuli smo viku razjarenih ratnika, koji su se borili u obližnjem mjestu

I 550 000, Armenci - I 173 096, Rumunji - I 121 669, Švedci - 305 000, Grci - 186 923, Bugari - 172 659, Česi - 50385, Baškirci - I 321 363, Brdjani Kavkaza - I 091 782, Švanci - 843 755, Kirgisci - 200 000, Kalmiki - 190 648, Meščerjaci - 171 620, ostali... Ilustrovani list, br. 51, Zagreb 1914. str. 1216.

3 D.Čutura, Lovro Galić, Veliki rat, Hrvatska revija 3, 56-57.

4 *Narodi evropske i azijske Rusije; Velikorusi - 55 667 469, Malorusi /Ukrajinci/ - 22 380 551, Bjelorusi - 5 885 547, Poljaci - 7 931 307, Židovi - 5 063 156, Nijemci - 1 790 489, Tataari - 1 600 000, Litvini*

oslobađaju se prijevoji i uzvišenja, sela i zaseoci i mali gradići po visoravnima i u kanjonima visokih Karpata. Oslobađaju se prijevoji Glinjany i Čerešnja, sela Biloberezka, Podzaharičja, Mlinski Potok a zatim 11. veljače važno uporište Rostoky a dan kasnije i gradić Kutj.

U isto vrijeme 42. pješačka domobranska divizija imala je oštri sukob s Rusima kod sela Horod južno od gradića Kosov /ukr. Kosiv/ iznad riječice Ribnice, gdje su mnogi teško ranjeni i gdje je poginulo dvadeset vojnika. Pale hrvatske domobrance sahranili su vojnici 16. pukovnije sljedećeg dana, 13. veljače, nedaleko mjesta pogibije.

Prve bitke uz rijeku Čevču i Lomnicu kod Krasna i Rožnjatva

Nakon prvih četiriju dana operacija pri prelasku Karpata 42. domobranska pješačka divizija izgubila je 26 časnika i 1800 vojnika, najviše zbog smrzavanja. Teške borbe vode se u dolini Bistrice Nadvirjanske za gradić Zielonu /ukr. Zelenu/. Borbe se vode i u dolini Bistrice Solotvinske i na Lomnici.

Divizija 11. veljače dostiže prostor južno od Deljatina a 12. veljače cijeli XIII. /zagrebački/ korpus poduzima sinkronizirani napad koji je 14. veljače uspješno potisnuo protivnike. «Naši Hrvati prodiru dan kasnije u Delatyn i gone neprijatelja sve do Nadvorne» kaže sudionik ovog ratnog pohoda hrvatskih vojnika, topnički časnik dr. Slavko Pavičić, (pravnik i publicist) slikovito opisujući prve dane hrvatskog XIII. korpusa na karpatskom ratištu u Galiciji.

Zima je bila neodrživa. Uvijek ispod 25 stupnjeva hladnoće. Spasavali su nas razni zaštitni predmeti kao debele bunde i razno krzno, koje smo dobili još u Rumi baš za taj zimski pohod. Početkom veljače moja je haubička bitnica prolazila od Krasne na sjever, u prostor Ldzanya / Verbička, op. B.G./, da dostigne Rožnjatov. Domobranci su već prelazili Lomnicu /ukr. Limnica/ s obje strane ceste prema Rožnjatovu. Ispod Ldzanya vidjeli smo duboku i široku dolinu rijeke Lomnice, koja se je prostirala od Kalusza, oko izbočenog briega Rechya, sve do Jasiena i dalje dolje do Njebulova, onog tragičnog mjesta, gdje je neprijatelj na uzroku, valjda nehotice, zapalio jednu poljsku bolnicu, u kojoj su poginuli mnogi naši Bosanci. Svuda naokolo s lijeva i desna mali kućerici i pojasi. Daleko dolje na 15 km na zapad vidimo Dolinu i pojedine tornjeve njezinih crkava... U jutro u 6 i po sati bili smo već pred Rožniatovom.

I dalje artiljerijski časnik svjedoči:

Zadnji koraci naših težkih podravske konja, uvijek suježih i pripravnih za svaki teret, doveli su nas u malo mjesto Rožniatov, trgovište u galicijskoj Podoliji. Sa svojih šest haubica uzeo sam položaj na rubu sela i odmah otvorio vatru na one visove, koji su okruživali Dolinu, i na sve prilaze toga čvora. ...Moja topovska zaštita bili su crveni mađarsko-rumunjsko-njemački husari iz Sedmogradske, uvijek pripravnici i na ataku i na borbu s puškom u ruci.

Borbe su trajale gotovo cijeli dan. ...Tu smo se mi držali, ali položaj sjevernije od Kalusza bio je sve teži. Tu su nove divizije generala Lešickog već probile naše linije, a južno od nas bačena je šesta gradačka divizija s položaja oko Spasa već s one strane Czezeve. ...Ruske su divizije bile nadopunjene, gotovo u potpunom ratnom stanju, dakle trostruko jače od naših snaga. ...Situacija je za nas bila teška, skoro katastrofalna. Korak po korak uzimali su naši domobranci na Lomnicu, koju su držali, i jakom vatrom odbijali neprijatelja, dok moja bitnica i druge bitnice 37. pukovnije nisu dostigle brdski hrbat s obje strane Krasne na sjever i na jug...

...Noć je prošla. Ledena i surova. Osvanulo je još ledenije i nemilosrdnije zimsko karpatsko jutro, čak sa suncem.. Svakog časa čuli smo sve težu puščanu i topovsku vatru. Čuli smo s desnog krila neprestano ruske povike «Ura! Ura!», kojih ćemo se uvijek sjećati. Cijela je ona krajina bila puna tih povika. Ja sam se uzalio u prednjem položaju pješačke linije baš tamo, gdje se sastajao rov 26. domobranske karlovačke pukovnije s rovom susjedne mađarsko-rumunjske pukovnije, šeste gradačke divizije. ...A desno od nas, u onoj širokoj nizini Lomnice, oko onih šuma i gajeva pokazivao se kroz dva dana najčudniji prizor. Najmanje dva zbora ruskog pješaštva u dugačkim valovima napredovala su na naše i susjedne divizije, na naše domobrane, s neprestanim jurišnim povicima «Ura! Ura!» ...Taj dan približili su se najjači juriši ruskih divizija položajima naših domobranaca... Napokon je Rus ponovio taj strahoviti juriš. Bacio se svom snagom na 26. domobransku. Na 200 m od mojeg položaja u širokoj fronti ušao je u naše jarke. Dio je pukovnije stradao...¹⁴⁾

Na krajnjem istočnom krilu vodile su se borbe za ponovno ovladavanje Bukovinom.

Tako 7. veljače austrijske snage istiskuju Ruse iz Syljatyna, Izvora, Kutia, Vyžnjice, Čeremoša.

Borbe na Strimbi, Bistrici Nadvirjanskoj i oko Stanislavova

Dok je uspješno potiskivana ruska vojska iz Bukovine, krajnjeg jugoistočnog dijela Monarhije, hrvatski su domobranci uz pomoć susjednih jedinica od 14. veljače napredovali prema gradiću Nadvirna. Koncem veljače, kroz duboki snjeg i na hladnoći i do 25 stupnjeva ispod ništice XIII. zbor se razvijao u pravcu Dolina – Strij. U dolini planinskih rijeka Bistrice Nadvirjanske i Strimbe jurišaju domobranci 28. osječke pukovnije. Upravo su postrojbe osječke pukovnije od svih drugih domobranskih pukovnija 42. domobranske pješačke divizije u najvećem broju izgignule ili teško ranjene probijajući se kroz snježnu mećavu, hladnoću i boreći se protiv ruske obrane oko Tatarova. Tu opet jurišaju s dvije strane na brijeg kod Nadvirne. O tome i žrtvama hrvatskih domobranaca iz osječke pukovnije svjedoči S. Pavičić:

Pukovnija je nekoliko puta jurišala na čelu sa svojim zapovjednikom podpukovnikom P. Osvojila je nakon težkih i krvavih borbi na nož dobro branjene položaje i zarobila većinu branitelja, u koliko su preostali. Ali skupo je platila taj veliki uspjeh. Pao je i njen veliki zapovjednik i veliki broj časnika s mnogo najboljih zapovjednika. Teško je krvarila cijela naša divizija, naši domobranci, a ipak je to bio tek početak.¹⁵⁾

Nakon slomljenog žilavog otpora Rusa kod Nadvirne, cijeli XIII. zbor se okrenuo prema zapadu, prema Lomnici kod prijelaza Jaslena, Slivki i Perehinsko. Uz pomoć 6. divizije otuda je planiran napad s juga i 36. divizije sa sjevera na prostore oko Doline, a također i iz pravca od Kaluša i Stanislava.

Jugoistočno od planinske rijeke Lomnice (Limnice) teče planinska rijeka Tismenica a istočno od nje Bistrica Solotvinska, a od nje istočno Bistrica Nadvirjanska. Ove dvije karpatske rijeke Bistrice, spustivši se niz karpatske klance u dolinu okružujući grad Stanislaviv (danas Ivano-frankivsk), spajaju se u rijeku Bistricu koja se kod Jezupilja ulijeva u Dnjestar. Na prostoru oko navedenih karpatskih rječica vodile su se teške borbe s ruskim snagama u kojima sudjeluju hrvatski pukovi.

Nakon osvajanja Nižniva na Dnjestru i dolaska do Kaminopolja borbe se vode oko Stanislavova i Kaluša s naizmjeničnim rezultatima. Tada hrvatske jedinice kod povijesnog Haliča po prvi put prelaze rijeku Dnjister.

Nastupanje uz velike žrtve prema rijeci Prut i dalje prema Dnjistru

Potisnuvši Ruse iz Dyljatina i Lančina, postrojbe 54. i 36. K und C pješačke divizije te 42. domobranska pješačka divizija od 13. veljače vode teške borbe za grad Nadwornu (ukr. Nadvirna) na rijeci Bistrici Nadvirjanskoj. Na istočnom krilu 53. pješačka pukovnija je nakon dugih borbi jurišem zauzela važno rusko uporište Zablatov (ukr. Zabolotiv), na lijevoj obali Pruta.

Između njih središnjim pravcem nastupaju, nakon osvajanja uzvišenja Sokolsky, postrojbe varaždinske pukovnije i ulaze u mjesto Kutya koje su ruske snage bez borbe napustile. Uz žestoku borbu 16. veljače je osvojeno susjedno mjesto Pečenižin istočno od Kolomije, pa Popov i druga okolna sela. Pionirski odjel kod Kolomača i Kujdova gradi na mjestu srušenog mosta privremeni prijelaz preko rijeke Prut. Iz tog pravca Varaždinska pukovnija napreduje prema sjeveru kršeći otpor ruskih snaga zauzimajući mjesta Molodilov, Siedlisku, Bednarovku, Strinpkow, Neudorf, Opraščinu, Havrilowku gdje se desnim krilom sastaje s postrojbama 10. zagrebačke konjaničke divizije.

Toga dana -19. veljače dostignuta je rijeka Bistrica Nadvirjanska kod sela Tismeničani sjeverno od grada Nadvirne kada je varaždinska pukovnija potčinjena 54.

pješačkoj diviziji sa zadatkom brzog napredovanja preko Bohorodčana prema Grabovki (ukr. Hrabivka). Koordiniranom akcijom zajednički nastupaju 16. varaždinska pješačka pukovnija i 39. osječka topnička pukovnija i 3. haubička divizija kako bi napale preko uzvisina i obronaka Pasične ukopane neprijateljske položaje duž puta i u mjestu Ribno koji su branili prilaze Stanislavovu. Jaki ruski otpor 7. pješačke pukovnije i artiljerija djelovali su i s obližnje Jetrene gore.

U isto vrijeme, zapadno kod Stanislava Rusi napadaju 10. austrougarsku konjičku diviziju. I narednog dana nastavljaju se obostrano žestoki napadi. Cilj je izbaciti Ruse i iz prigradskog naselje Zagvozda. U bitci kod Ribnog i Zagvozda 23. veljače austrougarske snage su pretrpjele velike gubitke. Samo u varaždinskoj pukovnji, najviše iz 8. satnije, poginulo je 10 vojnika, 21 je ranjen a 32 su zarobljena. Uz teške gubitke ratnici su teško trpjeli zbog velike hladnoće i hladnih kiša.

Tijekom 27. i 28. veljače borbe s obje strane jačaju i sve su brojnije žrtve. Sjeverno od mjesta Sielec (ukr. Silec), na raskrižju za gradove Jezupilj i Halič na desnoj obali Dnjistra, Rusi pružaju žilav otpor, prelazeći na pojedinim dionicama i u protunapad neovisno o broju poginulih. Tu se po prvi put u borbe uključuju i oklopna vozila. Zabilježeno je; *«Leševi su se gomilali na cestama i u dvorištima...neprijatelj je smlavljen i u bijegu je ostavio iza sebe gomilu leševa. Pukovnija je zarobila 500 neprijateljskih vojnika».*¹⁶⁾

Toga dana su poginuli iz varaždinske pukovnije satnik Adam, poručnik Pantelić, kadet Ferenczi i brojni vojnici. Ranjeni su satnik Pavliček, natporučnik Julius von Jellačić a nestali su satnik Rumpel, natporučnik Egersdorfer, zastavnici Rosl i Brlić, poručnik Hobolac i brojni vojnici. A kao bolesni navode se nadporučnik Johann von Jellačić, vojni svećenik Burger i liječnik – asistent dr. Szepesi. Pukovnija je raspolagala sa samo 800 vojnika, ostali su poginuli, nestali ili zarobljeni, ranjeni ili bolesni.

Bitke u dolini rijeke Pruta, Čeremoša, Bistrice Nadvirjanske, Bistrice Solotvinske, Limnice i Strimbe – kod Krasne i Doline, kod Kaluša i Solotvina bile su vrhunac borbi hrvatskih domobrana na sjevernim obroncima Karpata. Zajedno s vojnicima 36. divizije i drugim divizijama, poglavito domicilnim, oni su se ovdje borili za oslobođenje Galicije od okupatora – Ruske carske vojske.

Operacija na Dolinu i Strij bila je završena porazom i gubitcima posebno u karlovačkoj 26. domobranskoj pješačkoj pukovnji. Ofenziva Pflanzer-Baltina bila je zaustavljena a postrojbe su vraćene unatrag prema karpatskim obroncima na prostor oko Solotvina, Bytkiva, Pasične, prema uzvišenjima Karpata.

15 Isto, 423.

16 Isto, 18

Zaustavljanje - napredovanja i povlačenje

Radi sve većih gubitaka i sve većeg gomilanja ruskih snaga (317. i 318. pješačke pukovnije, kasnije 5. i 6. sibirske streljačke pukovnije i druge pukovnije), od 3. ožujka počinje povlačenje preko Jamnice na prostorima između Dnjistra i Stanislava. Najprije se stožer i vojska okuplja u mjestu Volčinec (ukr. Vovčinec) i jugoistočno na odsječku duž Bistrice gdje je izvršen preustroj raspoloživih snaga. Drugoga dana povlačenje se nastavlja od željezničkog kolodvora u Stanislavu preko Markovca i Otinje prema jugu.

Od 7. ožujka, još uvijek u zimskim snježnim prilikama na temperaturi i do 8 stupnjeva ispod ništice postrojbe 16. 13. i 53. pješačke pukovnije zaposjedaju uzvisine Byhanja oko kote 370 i sela Mogila (ukr. Mohyla) sjeverno od Otinje. Utvrđuju se i obrambeni položaji oko kote 350 i u Krivotulima Novim te u šumovitom području od mjesta Krasilovka preko Grabiča do Zagroblja gdje su se očekivali napadi nadirućih ruskih snaga. Dio bitnica 37. topničke pukovnije stacioniran je u selu Hostov /ukr. Hostiv/.¹⁷

Dana 14. ožujka Rusi su probili položaje u Krivotulima Novim istočno od crkve kada su zarobili 2. i 9. satniju i satnika Petričevića. Dan kasnije, nastavljaju se borbe za Krivotule, a kod Tarnovice Polne napadnuti su položaji 53. zagrebačke pješačke pukovnije. U borbama sudjeluje i šest satnija 93. pješačke pukovnije, bitnice 13. zagrebačke topničke brigade 34. i 37. topničke pukovnije. U tim borbama izginuo je veliki broj vojnika a mnogi su teško ranjeni ili su zarobljeni.

Za hrabro držanje u borbama kod Krivotula Novih, Mogile i Tarnovice Polne 16., 17. i 18. ožujka Vrhovno armijsko zapovjedništvo i Zapovjedništvo kopnene vojske pohvalili su držanje 16. i 23. pješačke i 25. domobranske pješačke pukovnije.

Na sjeverozapadnom dijelu austrougarske fronte težak vojni i psihološki udarac. 23. ožujka, nakon dugih i iscrpljujućih borbi s tisućama mrtvih i teško ranjenih na obje strane, Rusi osvajaju utvrdu Pžemišlj. Bila je to šokantna i strašno deprimirajuća vijest na svim bojevim linijama austrougarske vojske.

Utvrđenu obrambenu liniju Krivotuli – Mogila pojačava se novim linijskim rovovima, zaštitom od šrapnela, žičanim preprekama. Pozicije III. bojne 25. (zagrebačke) i III. bojne 26. (karlovačke) pješačke pukovnije zamjenjuju se bojnama 13. i 16. pukovnije. U Mogilu dolazi doknadna VIII bojna 16. pukovnije pod zapovjedništvom satnika Kosanovića s osam časnika, 923 vojnika, 4 poljske kuhinje i 13 vozila. Sljedećeg dana, 26. ožujka u jutro u 5 sati, od prethodnog dana pristigle doknadne bojne poginula je šestina njezinih pripadnika, a u noći 29. ožujka, kod Krasilovke, Rusi zarobljavaju još

29 vojnika 16. pukovnije. I dok se postrojbe XIII hrvatskog korpusa i dalje utvrđuju, ruski glavni armijski stožer prebacuje XXX. armijski korpus iz Stanislava u Dolinu.

O sudjelovanju slavonskih vojnih formacija u borbama kod Stanislavova; 78. osječke pješačke pukovnije, 28. osječke domobranske pješačke pukovnije, 12. ulanske i 38. poljsko-topnička pukovnije piše ondašnji hrvatski i osječki tisak. Pišu da su operacije bile «katastrofalne», a da su «najteže gubitke imale 78. i 28. osječka pukovnja». Poslije ponoći 9. svibnja Rusi pokreću novi snažni topnički, a zatim pješački napad na cijeloj bojišnici od Krivotula do Hotimira, ali su odbijeni.

O zarobljavanju vodnika 25. domobranske pukovnije Josipa Broza kod Okne u Bukovini 25. ožujka 1915.g.

Od potiskivanja Rusa iza istočnih granica Galicije i Bukovine, rovovske pozicije uz meandrirajuću rijeku Dnjister na istočnom pogrančju Bukovine držale su postrojbe 42. pješačke pukovnije. Kod mjesta Okno nalazile su se postrojbe 25. zagrebačke pukovnije. Na Uskrs 25. ožujka 1915. kada je ovaj blagdan bio istog dana i po julijanskom i po gregorijanskom kalendaru (katolički i pravoslavni), Rusi iznenada pokreću novu jaku ofenzivu. Toga dana većina časnika nije bila u svojim jedinicama nego su u pozadini, u stožeru slavili Uskrsne blagdane. Vodnik u jednoj od bojni 25. domobranske pukovnije Josip Broz nalazio se u rovu kada je rusko pješaštvo počelo nadirati na njihove rovovske položaje. Domobranci su u početku uspješno odolijevali prodorima dok obrana na susjednoj poziciji nije probijena žestokim napadima čerkeske konjice iz «Divlje divizije».

Biograf Josipa Broza prenosi njegova sjećanja; «Čerkezi su opkolili bataljon /bojnu, op.B.G./ u kojem se nalazio Josip Broz. Sjahali su sa svojih konja i s kopljima u rukama jurili s leđa na rovove tog bataljona. Zauzet odbijanjem napada ruske pješadije, bataljon nije uopće primjetio dolazak Čerkeza. Čerkezi su se prosto sjurili u domobranske rovove. Jedan Čerkez, sa svojim kopljem dugim dva metra, naletio je na Josipa Broza, koji je u ruci imao pušku s bajonetom. Vješt mačevalac, Josip Broz je odbio nalet prvog Čerkeza, ali je u tom trenutku pritrčao Josipu Brozu i drugi Čerkez s leđa i zabo mu u lijevu lopaticu gvozdeni vrh svoga koplja».

O daljnjem zbivanju sjeća se Josip Broz: «Dok sam odbijao napade onog prvog Čerkeza, odjednom sam osjetio strahovit udar u leđa. Okrenuo sam se i vidio iskeženo lice drugog Čerkeza i ogromne crne oči s jakim obrvama. Pao sam. Čerkezi su tada počeli da kasape sve od reda, pa čak i kolju noževima pojedine domobrane. Nešto kasnije naišla je ruska pešadija, koja je zaustavila ovo orgijanje Čerkeza. Istouremeno su Čerkezi zarobili i čitav štab domobranskog puka.»

¹⁷ U Hostivu je od 14. ožujka 1915. bila smještena i pokretna bolnica i 12 pripadnika orkestra 16. pj. pukovnije. Ratni dnevnik., 26.

Od 13. srpnja novi proboji na južnom dijelu Dnjestarske bojišnice oko ušća rijeke Seret. U borbama koje se vode za preuzimanje ruskih obrambenih linija oko Koscielnika, Horodoka, Kulakovaca a najviše za uzvišenje kod Duinova sudjelovale su artiljerijske postrojbe 42. domobranske divizije i 6. pješačke divizije s 56 topova i satnije 27. domobranske pješačke pukovnije, 16. austrougarske pješačke pukovnije, 13. austrougarske pješačke pukovnije, 66. pješačke pukovnije, 87. pješačke pukovnije, 2. bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije.

U žestokim borbama 19. srpnja, s brojčano nadmoćnijim istočnosibirskim i drugim ruskim snagama kod Duinova, poginuo je ili teško ranjen veliki broj austrougarskih vojnika i časnika. Samo je iz 16. pukovnije poginulo 164, ranjeno je 274, a 330 nestalih - zarobljenih vojnika i časnika.

Pukovnik Raimund Budiner, zapovjednik 16. pješačke pukovnije o bitci kod Duinova u Ratnom dnevniku austrougarske Varaždinske pješačke pukovnije br. 16 zapisao je dva dana kasnije (22. srpnja 1915.);

«Ujutro 19. srpnja teška se topnička paljba čula duž cijele bojišnice, najintenzivnija je bila kod Duinova, uporišta 3. dragunske pukovnije, dijelova postrojbi 11. ulanske i 10. husarske pukovnije te 5. satnije vlastite pukovnije. Od 3 h 30 do 5 h 45 na udaru teške topničke paljbe i paljbe lakih topničkih bitnica bili su i rovovi koji nisu bili zaštićeni žičanim zaprekama. Još prije 5 h 30 primijećeni su pojedini vojnici kako napuštaju zaklone. Djelotvornost paljbe povećavalo je i kamenito tlo. Navedene su postrojbe Rusi jednostavno pregazili. Istovremeno su uslijedili jaki proboji na cijeloj bojišnici, i to posebno na položajima središnjeg uporišta, kamo su se povukli Bosanci. Tri puta je satnik Bandl uz podršku konjaničkih časnika 8. satniju predvodio u protunapad i sva se tri puta morao povući. Satnija je izgubila 50% ljudi. U međuvremenu su Rusi probili bojišnicu i na mostu 191. Između 6. satnije vlastite i 10. satnije 13. pješačke pukovnije stvorila se praznina u koju su prodrli Rusi nakon što su tijekom noći neopaženo stigli do bojišnice vlastite pukovnije...

Mnogi su časnici i vojnici poginuli ili su zarobljeni»²²⁾

Bitke na Zlatnoj Lipi

Dana 23. kolovoza 1915. po naredbi 7. armije 36. pješačka divizija počinje ofenzivu prema lijevoj obali Dnjestra kod ušća Zlatne Lipe (ukr. Zolota Lypa). U probouju na pravcu Uscie Zielone - Zadarov – Niskoliči gdje sudjeluju i satnije 16. varaždinske i 52. osječke pješačke pukovnije, 27. kolovoza pretrpljeni su veliki gubici u mrtvima i ranjenima.

U sljedećim danima postrojbe 72. pješačke brigade osvajaju jedan za drugim ruske obrambene pozicije i naselja u dubinu između rijeka Zolota Lypa - Koropec – Baryš – Seret. U tim borbama, na pojedinim mjestima Rusi su pružali

žilav otpor. Tako je pri glavnom i neuspjelom jurišu na Prevlaku, sjeveroistočno od Bučača, 13., 53. i 93. pješačke pukovnije 36. pješačke divizije poginuo i ranjen veći broj vojnika. Nakon osvajanja uzvisina, rovovskih linija i naselja oko srednjeg toka Koropieca od Dubienke i Čehova sve do Monasteržiska, s istom žestinom i uz velike žrtve vode se borbe za Jezerane uz rječicu Bariš. Od 2. rujna najžešće borbe se vode sjeverno od Bučača na rijeci Stripi sve do Starih Petlikovaca i istočno prema rijeci Seret.

Lokalno stanovništvo je svim oblicima surađivalo s austrougarskom vojskom a posebno dojavljujući pozicije ukopanih ruskih jedinica. Južno od grada Terebovlje na rijeci Seretu kod Budanova Rusi organiziraju čvrstu obranu; «Rusi su još prije nekoliko mjeseci uturdili svoje položaje i pojačali ih trostrukim i četverostrukim žičanim zaprekama. S promatračkog položaja detalji su bili jasno vidljivi: A: ukopana bočna postrojba, B: zatvoreni zemljani rov. Glavno je uporište bio uturđeni samostan s katoličkim i židovskim grobljem povezan rovovima i ograđen žicom. Postavljen je i red šrapnelskih zaklona sa žičanim zaprekama koji se protezao do crkve na koti 328».²³⁾

Ruska kontraofenziva i rovovske bitke na Stripi kod Bučača

Nakon višetjednog gonjenja i povlačenja ruskih snaga prema istoku, nenadano, 9. rujna, preustrojene i novopridošle ruske pukovnije kod Budanova i na cijeloj bojišnici s lijeve strane Dnjestra zaustavljaju napredovanje austrougarskih snaga VI. Košičkog i XIII. zagrebačkog zbora, nanoseći im velike gubitke u poginulim, ranjenim i zarobljenim. Samo iz 16. varaždinske pukovnije poginulo je 270 vojnika, a daleko veći broj je ranjen, a najveći broj je pao u zarobljeništvo.²⁴⁾ Iz stožera 36. /zagrebačke/ pješačke divizije naredeno je defenzivno povlačenje prema Stripi i Bučaču. S ciljem zaustavljanja jakog nastupa ruskih snaga i rasterećenju široke bojišnice na južnijem dijelu Dnjestarske fronte, od 15. do 17. rujna određen je proboj. S jakom artiljerijskom paljbom i pješačkim nastupom na ruske obrambene roveve prsa o prsa kod Bobulinca, Belavince i Osovca sjeverno od Bučača, austrougarske snage, /odjeli hrvatskih pukova 7. i 36. pješačke divizije/, doživjeli su težak poraz. Broj poginulih, ranjenih, zarobljenih bio je do jedne trećine ukupnih austrougarskih snaga na ovoj dionici fronte na Stripi.²⁵⁾

Na dan 12. listopada kod Trybuhovaca južno od Bučača, pri neuspjelom pokušaju proboja s oko 1100 vojnika dugih rovovskih i širokih žičanih ruskih prepreka na bojišnici širokoj oko 2500 m, poginulo je i ranjeno više stotina austrougarskih (hrvatskih) vojnika.²⁶⁾

23 Isto, 74

24 isto, 77

25 Od 1788 vojnika 16. pukovnije, prebrojanih 15. rujna, preostalo ih je 1209.-580 vojnika je izgubljeno, od toga 164 ranjeno i 70 poginulo, 340 zarobljeno. isto, 80

26 Satnik Fiala, sudionik napada opisuje svoj položaj: «ležao

22 Isto, 60-62.

postavi osječke 28. domobranske pukovnije.²⁹⁾

Već 2. siječnja od domobranskih pješačkih pukovnija 300., 301., 307., ostali su samo ostaci. Peta satnija 26. karlovačke domobranske pješačke pukovnije nakon probijanja branjene dionice raspomagala je sa samo jednom trećinom (60 – 70) vojnika.³⁰⁾ Rusi su nakon jake i duge topničke vatre nastupali u jurišu prema obrambenim austrijskim linijama u 8 do 10 redova. Uz jaku topničku i pješačku paljbu i juriš u borbi prsa o prsa, ugroženi položaji su uz velike žrtve vraćeni. Izginuo je i zarobljen i veliki broj ruskih vojnika.

I u noći i poslije ponoći i cijelog dana i noći idućeg 3. siječnja Rusi su nastavili s jakim artiljerijskim i pješačkim napadima na dobro utvrđene obrambene linije kod Toporouca i Raranče. Na tisuće topovskih granata padalo je na prvu crtu obrane i na pozicije jakih austro-ugarskih bitnica koje su neprestano uzvraćale. Rusi nastupajući u šest redova, uz velike žrtve uspijevaju se probiti kroz uništene žičane zapreke na austrougarske položaje na dužini od 1000 metara. Posebno ogorčene borbe bile su u razorenim rovovima istočno od Raranča, na poziciji Buč, gdje su bile satnije Varaždinske pukovnije. Uz velike žrtve u borbi bajunetama prva crta bojišnice je vraćena.³¹⁾

O teškim borbama na jugoistočnoj granici Bukovine svjedoči major topništva S. Pavičić koji je bio sa svojom bitnicom na uzvisini iza sela Toporouca, dvjestotinjak metara iza postava 27. (karlovačke) pukovnije; «...Došao je Božić! Već na prvi dan toga velikog blagdana osjetili smo snagu ruske topničke vatre! Iz stotina i stotina malih i velikih do 18 cm, sipala je satima vatra na naše pješačke položaje, na naše bitnice, a osobito na naše uporište, na kotu 468... Mi smo satima odgovarali vatrom...»

...Najbolji ruski vojskovođa general Brusilov nakanio je svom silom, pod svaku cijenu, između Dnjestra i Pruta probiti austrougarsku borbenu crtu, jer mu je tu operativni pravac bio najpovoljniji za udarac duž podnožja Karpata u srce Galicije. On baca na taj odsjek, na naša jedva dva vojnička zbora, svoju jaku vojsku od nekoliko zborova, s posebnim teškim i najtežim topničtvom. On obasipa cijelo područje, a osobito ono izpred 42. domobranske divizije, uraganskom vatrom stotina topova, postavljenih u besarabijskoj nizini, sakrivenih u uvalama i iznad nizine te po obroncima dalekih bregova.

Od jutra do podne bjesnila je ta bubnjarska, pripravna vatra na naše postave. Svi su rovovi mjestimice bili srušeni i zatrpani. Čubiteci su bili jaki... I sljedeći dan nastav-

ljena je vatra. A onda, nakon duge pripreve, koju je vodilo nekoliko eskadrila francuzkih zrakoplova, koji su davali znak crvenim, bijelim i žutim raketama, nastupilo je rusko pješastvo, mnoštvo pješaka, mužika, koji su u najmanje dvanaest redova od Dnjestra do Dolžoka prodirali napried u valovima, ali pod najtežom topničkom vatrom naše skupine bitnica i svih susjednih topničkih skupina. Ruski «Urra, urra !», povici iz stotine tisuća grla šumjeli su nam još danima u ušima poslije tog napadaja u snu i na javi.³²⁾

...Naše topništvo, najmanje sto dvadeset topova samo oko naše divizije, dakle pojačano topništvo s raznih susjednih poljskih i mađarskih divizija, s najboljim novim brzometnim topovima udaralo je salvu za salvom i davalo pojedinačnu vatru neprijatelju, dobro upucano, s najvećim uspjehom. A izvrsno topništvo /neprijatelja/ nastojalo je da nam se osveti. ...Stradalo je samo selo /Toporouc/, čiji su se stanovnici za vremena posakrivali u obližnjoj šumi. Svuda je neprijatelj stao a najviše se približio voćnjaku kod malog ukrajinskog sela Rarancaza, na našem desnom krilu. Tu su slijedećih dana uslijedili naši protunapadaji uz teške gubitke. Na našem lijevom krilu bila je kasnije ukrajinska pukovnija «šim-šim», t.j. 77. pukovnija...»³³⁾

Ponovna Brusilovljeva ofenziva na liniji Dnjester – Toporivci – Raranče, 18. i 19. siječnja 1916.g.

Poslije neuspjele Božićne i Novogodišnje ofenzive ruske vojske, tijekom kraćeg zatišja general Brusilov je obnovio ljudske i tehničke resurse dovodeći i iz najudaljenijih pokrajina prostranog Ruskog Carstva svježe pukove, divizije i korpuse, s ciljem ulaska u Černovice, daljnji prodor uz rijeku Prut i preko karpatskih prijevoja u Mađarsku nizinu.

U hladnim snježnim uvjetima topovima različitih kalibara Rusi su s tzv. bubnjarskom vatrom nekoliko sati obasipali dobro utvrđene austrougarske položaje. Istim intenzitetom i s približno isto toliko topova uzvratile su austrougarske bitnice sa svojih položaja podno Hotinske visoravni. Djelujući iz pravca sela Kalinkovca i granice s Rumunjskom – Kordonposta uz rječicu Rakitnu posebno su na udaru bile topovske pozicije, promatračke pozicije a osobito obrambeni pješački rovovi ispred Raranče i Toporouca. U obrani su sudjelovali svi rodovi pukovnja 42. domobranske «vražje» divizije sa svojim zapovjednikom Lipoščakom i sa svim zapovjednicima većine pukovnja XIII. zagrebačkog zbora. Opseg i intenzitet napada i žilavi otpor branitelja opisuje jedan od sudionika;

«...Točno u 5 i pol sati jutrom na svetog Jordana jurmula su tri zbora vojske po nizini, najviše opet na Toporouc i Rarancazu. Dalje niže Dolžok i šuma oko njega bila

29 U odnosu na izvješće pukovnika R. Budinera u Ratnom dnevniku 16. C. K. pukovnije da su prvi ruski napadi kod Raranče počeli 28. prosinca 1915, S. Pavičić piše o «snazi ruske topničke vatre već na prvi dan toga velikog blagdana». Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije..., 104, S. Pavičić, Hrvatska ratna povijest..., 509.

30 Ratni dnevnik., 105

31 isto, 105-107.

32 S. Pavičić, Hrvatska ratna povijest..., 508-510.

33 Isto, 510-511

O sudjelovanju hrvatskih domobrana u ovim teškim borbama na dijelu Bukovinske bojišnice uz Dnjestar svjedoči zapovjednik 25. zagrebačke domobranske pješačke pukovnije pukovnik Delić.³⁷⁾

Domobranska 42. pješačka divizija odnosno njene 25., 26., 27. i 28. pješačka pukovnija držala je obrambene postave jugozapadne Bukovine uzduž austrijske granice na Dnjestru sjeverno od Černivaca, uz naselja oko Bijelog i Crnog Potoka: Pohorolivka, Okno, Samušin, Mikea, Onut. Uz hrvatske pukovnije ovdje su bile raspoređene i mađarske brigade Loffler.

Odmah pri prvom žestokom napadu 4. lipnja Rusi se probijaju kroz obrambene pozicije domobranske brigade Loffler. Osim pogibije velikog broja vojnika zarobljen je dio te brigade i cijelo desno krilo 26. karlovačke domobranske pukovnije s njezinim ranjenim zapovjednikom pukovnikom Pintarom, jednim od najboljih trupnih zapovjednika XIII. korpusa.

Rusi i kod trigonometra na Čarnom Potoku probijaju obranu potiskujući na povlačenje postave 28. osječke domobranske pukovnije sjeveroistočno od Okne, što prisiljava i postrojbe 27. sisačke pukovnije na povlačenje uz stalne gubitke.

U protunapadu divizijske pričuve koji naređuje podmaršal Luka Šnjarić, zapovjednik divizijske pričuve zagrebačke 25. pukovnije pukovnik Stjepan Delić, ulazi u izgubljeni prostor 26. pukovnije s prvom i trećom bojnom. «*Naši domobranci, većinom Zagorci, izbacuju neprijatelja iz osvojenih postava*» piše Delić.³⁸⁾ U prvom danu ruske ofenzive, u teškim borbama oko obrambenih rovova pod unakrsnom topovskom i puščanom vatrom i u probojima poginuo je vojnik dr. Tuna Knežević, četiri mlada domobranska časnika i mnogi vojnici 25. pukovnije.

I cijelog 5. lipnja i 6. lipnja ruski pritisak se ne smanjuje. Vode se teške borbe uz velike žrtve i na jednoj i na drugoj strani. Pojačani novim snagama brigade generala Trimmela, satnije 25. zagrebačke, 26. karlovačke i 16. varaždinske pukovnije štite postave oko majura Horoševac i uz Bijeli Potok .

37 Stjepan Delić, Hrvatski domobranci u borbama protiv Brusilovljevih navala, Hrvatski domobran «Omladinski list», novine, polumjesečnik, Zagreb, 1928., Pukovnik Stjepan Delić de Dubicza, *Pettrinja 1873 - + Zagreb 1943., Plemički naslov «de Dubicza» preuzeo od svog oca majora Ivana Delića, koji ga je dobio za vojničke zasluge 1899.g. Stjepan je u Gungu završio Nižu vojnu školu a u Karlovcu Pješačko-kadetsku. 1900. završava Ratnu školu u Beču. Od 1906. je učitelj u Kraljevskoj mađarskoj domobranskoj kadetskoj školi u Velikom Varadinu a od 1909. predavač na Ludoviki u Kraljevskoj mađarskoj domobranskoj akademiji u Budimpešti. Na početku rata 1914. ratovao kao vojnik u mađarskoj 28. domobranskoj pješačkoj pukovnijii na Srpskom frontu kod Ljubovije, Loznice i Batara. Od 1915.g. na Istočnom ratištu zapovjednik je 26. domobranske /karlovačke/ pješačke pukovnije a zatim 25. domobranske /zagrebačke/ pješačke pukovnije. Pri kraju rata zapovjednik je 28. /osječke/ domobranske pješačke pukovnije. Nakon rata, u Kraljevini Jugoslaviji, imenovan je komandantom Vardarske brigade. Pručavao povijest Slavena, Hrvata i Turapolja. Objavio više članaka iz vojne, povijesne i etnološke tematike. B.M. Hrvatski državni arhiv, DAZG- 835

38 isto., S.Pavičić, Hrvatska ratna povijest., 554

Na povraćenom mjestu prethodnog ruskog probojao ostao je veliki broj leševa ruskih vojnika. Oni su tu u blizini pokopani u zajednički grob s mrtvim domobranima i 25., 26. i 16. pukovnije.³⁹⁾

Carske i kraljevske pješačke pukovnije br. 16, 53, 54, i 93 u borbama kod Dobronoutza u Bukovini

Dok hrvatske domobranske pukovnije 42. pješačke divizije vode teške borbe na prostoru sjeveroistočno od Hotinske visočine pa do Dnjistra, hrvatske carsko-kraljevske pukovnije XIII. zbona odolijevaju uz velike žrtve silovitim ruskim napadima između sjeveroistočnih obronaka Karpata i južnih padina Hotinske visočine, poglavito oko Toporovaca i Raranče.

Od 4. lipnja u 7 sati u jutro kad je rusko topništvo otpočelo silovito bombardiranje pješačkih rovova i topničkih pozicija austrougarske obrane Dobronouca /ukr. Dobranič/ tijekom cijelog dana nisu prestajali jednako tako siloviti napadi brojčano nadmoćnijeg ruskog pješaštva na obrambene rovove. U tim borbama glavni nositelji obrane uz cestu zapadno od Dobronoutza u pravcu tvornice šećera, u nastavku na liniju obrane koju drže satnije 25. pukovnije, postrojbe su 16. varaždinske pukovnije i 53. zagrebačke pukovnije. U rovovskim borbama s bajunetama ginuli su ili su teško ranjavani u velikom broju vojnici i s jedne i s druge strane. Zarobljen je veliki broj ruskih vojnika ali je zarobljen još veći broj austro-ugarskih. Zaustavljanjem prodora Rusa preko Dobre Noći, za kratko je zaustavljeno i povlačenje konjice u Čarnom Potoku.⁴⁰⁾

Po naredbi stožera 72. pješačke brigade, 53. i 16. pukovnija sa svojim bojnama i satnijama u tri sata poslije ponoći prelaze u opći napad. Kako krilne postrojbe nisu ovaj napad sinkrono popratile, pukovnije su u kratkom vremenu izgubile oko 1000 vojnika, što ranjenih, što zarobljenih i veliki broj poginulih.⁴¹⁾

Rusi 10. lipnja 1916. poduzimaju novi masovni napad postupno probijajući žilavo branjene rovove kod Okne i Čarnog Potoka. Veliki je broj poginulih, ranjenih zarobljenih i vojnika i časnika. Slično je i na drugim dijelovima bojišnice. Sve više se osjeća odlučnost i superiornost brojčano jačih ruskih snaga. Gubici su se množili a Rusi su nadirali poput valjka sve više i u sve većem broju. Skoro cijela satnija Vrkljan iz 25. zagrebačke domobranske pukovnije bila je uništena a njen zapovjednik nadporučnik Vrkljan pao je zajedno sa svim teškim ranjenicima u zarobljeništvo.

39 S. Pavičić, isto, 555

40 Ratni dnevnik C.K. Varaždinske., 135

41 isto, 135.

U dolini Dnjestra sjeveroistočno od Okne obrambene linije su branili domobrani 28. osječke pukovnije a uz njih postavi 27. sisačke pukovnije. Na njihove prihvatne položaje žestoko je i pogubno tuklo rusko topništvo. O tim presudnim i najtežim danima u cjelokupnom ratnom putu 42. domobranske pješačke pukovnije jedan od sudionika svjedoči;

«Rano u jutro 10. lipnja započima onaj težki, odlučni napadaj Rusa na 84. domobransku brigadu, koja se sastojala iz 28. i 27. domobranske pukovnije. 28. pukovnija bila je prisiljena povući se kod Okne. Njezini naponi, da se tu održi, bili su uzaludni. I 27. pukovnija mora se povući. Ona je bila ugrožena s lievog boka i u sredini. Rusi iskorišćuju duboki usječeni potok Čarni, koji je vijugao kroz sredinu postava 27. domobranske, te se razvijaju zaštićeni na padinama s obje strane potoka. Tim padinama oko Čarna Potoka Rusi dovlače i pojačanja. Tamo se je borila i bojna satnika Fejera oko trigonometra. Tu je satnija nadporučnika Bačića južno od trigonometra sjajno odbila pokušaje ruskog prodora u odsjeku III/25. bojne...»

Bilo je jasno da se približava puna katastrofa. Teški je to bio osjećaj za zapovjednike naše domobranske divizije, brigada i pukovnija. Položaj kod 25. bio je najbolji. Ona je vješto manevrirala i uzdržala. Druge pukovnije, koje su ali ipak više stradale, bile su prisiljene na povlačenje na više odsjeka, Čubiteci su bili veliki i kod 25. i kod drugih naših pukovnija, djelomično vrlo teški. Rusi prodiru u važnu točku Pohorlovac. Tamo se nalazio pukovnik i liječnik dr. Jambrišak.

...Povlačenje 27. pukovnije prisililo je i naše topništvo, da se povuče od visine 262. jugoistočno od Pohorlovca. Rusi slijede sa slabim snagama 27. pukovnicu a glavni dio ruske navalne skupine započima obuhvat lijevog krila odsjeka Pintar, te ulazi iza leđa, u prostor, gdje se je razvila 54. pješačka pukovnija Fejer i lievo krilo 4. bojne domaće pukovnije. Rusima uspieva obuhvat i odmotavanje tog odsjeka. Skoro sve naše čete, koje su se tamo borile, bile su zarobljene... Fronta je već bila probijena na više mjesta. Jedni su se još držali, dok su drugi uzmicali. Čubiteci su bili veliki. ... Na desno krilo III. bojne domaće pukovnije udarala je sa svih strana puščana i topovska vatra. Oni su davali znakove za uzmak. Ali nitko se od njih nije povratio. Ruski valovi progutali su i IV. bojnu domaće pukovnije i jedan i pol bojne 54. pješačke pukovnije.

...Skupljeni ostaci domobranske 25. pukovnije povlače se s pukovnikom Delićem, s teško ranjenim satnikom Horvatom i ostalim ranjenicima, najviše od I. bojne, dalje prema jugozapadu.⁴²⁾

Povlačenje prema sjeverozapadu i bitkeuz riječice Černjavu i Vranu te kod Chlebycznog Lesnog

Radi sve silnijeg nastupanja ruske vojske na cijeloj bukovinskoj bojišnici i na bojišnici oko Dnjestra u istočnoj Galiciji naređeno je postupno i opće povlačenje. Cijele karavane s preživjelim izmorenim i ranjenim vojnicima ubrzano se povlače prema Valjavi, gdje su se skupili i ostaci 42. «Vražje divizije. Od tuda usiljenim noćnim maršem povlačenje se nastavlja prema Kicmanu, a zatim preko Ošihlebvca i Nepolokivca tijekom 11. lipnja kod Hlynyce prijeđena je rijeka Prut. Jedan dio satnija 53. pješačke pukovnije a za njima i satnije i bojne drugih pukovnija napredovale su preko Knjaža, Rudnyka i Zabolotiva u Kelyhiv. Do 18. lipnja sve su se pukovnije ustalile uz riječicu Černjavku istočno od Kolomyji.

Postrojbe 53. i 16. pješačke pukovnije 72. zagrebačke pješačke brigade raspoređuju se istočno od Hvizdeca. Ovdje duž rječice Černjava, na rječicu Čortivec između Dnjestra i rijeke Pruta utvrđuju novu rovovsku obrambenu liniju.

Rusi 28. lipnja svojim topništvom i masovnim pješačkim napadom pokušavaju izvršiti proboj branjenih novoformiranih rovovskih linija na poteze od Zabolotiva i Hvizdeca, kod Balinaca, Kobileca i Pidhajčika. U žestokim borbama sudjeluju najveći dio postrojbi XIII. zagrebačkog zbora, kao i redovne i domobranske pukovnije. U izravnim topničkim i pješačkim bitkama stradao je veliki broj vojnika. Toga dana samo je iz 16. pješačke pukovnije nestalo 60 vojnika, 6 je zarobljeno dok je 165 ranjeno a poginulih je bilo 20 vojnika. Iz stroja je izbačen 251 vojnik i časnik.⁴³⁾

Povlačenje je nastavljeno prema Turki, a zatim u dubinu prema zapadu na potez Majdan Hrnycnyj – Kamionka – Mlynice – Slobidka Lisna uz gornji tok Vrane između Tismenice i Otinje.

Jake ruske snage 5. srpnja napreduju iz pravca Plumačik Potoka. Nakon razmjene topničke i streljačke vatre austrougarske snage kreću u protunapad prema nadirućim daleko brojnijim ruskim postrojbama kroz nepregledni i šumoviti teren, gdje su zaustavljeni.

Tako 28. srpnja Rusi napadaju bojišnicu 21. domobranske divizije kod Chlebycznog Lesnog (ukr. Lisnyj Hlibyčyn) južno od Oтынje. Južnije postrojbe 72. pješačke brigade i 42. pješačke divizije vode žestoke borbe za kontrolu sela Molodyliv. U ovoj bitci, između brojnih poginulih u Ratnom dnevniku 16. varaždinske pukovnije uz zapovjednika I. bojne bojnika Vučichla, navodi se i ime poručnika Tomičića, hrabrog mladog pričuvnog časnika koji je poginuo na čelu svoje satnije.⁴⁴⁾

43 Ratni dnevnik., 142.

44 Toga 28. srpnja 1916. navodi se samo 32 poginula iz I. i IV. bojne 16. varaždinske pukovnije. O ranjenim, zarobljenim i nestalim nema informacija. Isto, 149.

25. zagrebačka i 27. sisačka domobranska pješačka pukovnija u bitci kod Snjatyna

Napredujući i čisteći istočnu Galiciju od ruskih postrojbi od grada Kolomyjy na rijeci Prutu prema Horodenki uz desnu obalu Dnjestra, pukovi 42. «vražje» domobranske pješačke divizije imale su svoj posljednji veliki okršaj s ruskim snagama sjeveroistočno od Černivaca kod grada Snjatyna na rijeci Prut.

Nakon protjerivanja ruske obrane iz Steceva i Hlyvyšča 30. srpnja, hrvatske snage uz manje gubitke napreduju preko riječice Sovice prema istoku. 72. pješačka brigada oslobađajući Havrylovce i Ivankovce napreduju na gradić Kycman, pa preko Lašovke i Vytylevke 2. kolovoza oslobađa Zadubrovku sjeverno od grada Sadahora, sjevernog predgrađa Černivaca.⁵²⁾

Hrvatske postrojbe 27. srpnja potiskuju Ruse kod Melnickog. 28. i 29. srpnja kod Snjatyna se vodi posljednja velika bitka u kojoj sudjeluju hrvatske postrojbe na istočnom ratištu. Svojom odlučnošću, hrabrošću i požrtvovnošću tu su se posebno istakli domobrani 25. zagrebačke pukovnije pod zapovjedništvom pukovnika Delića i sisačke 27. pukovnije pod zapovjedništvom podpukovnika Czatta, «*dobro poznatog, sjajnog višeg stožernog časnika*».⁵³⁾ O toj bitci topnički časnik 42. domobranske divizije S. Pavičić bilježi:

«U ogorčenoj borbi u šumama, bez topničke pripreme u borbi iz bliza, bacila je jurišna satnija 25. domobranske pukovnije pod zapovjedništvom poručnika Zinaje kod Mielnika jedan potpuni ruski jurišni bataljun. Taj udarac hrabrog poručnika, koji je odlikovan zlatnom medaljom za hrabrost, bio je tako snažan i uspješan, da je zatim ciela pukovnja po noći bez ometanja mogla nastaviti nadiranje do Sniatyna. Tamo je došlo do teške borbe, u kojoj je 25. domobranska pukovnja imala znatne gubitke na mrtvim i ranjenim, i to oko 200 mrtvih i 600 ranjenih.

I druge naše domobranske pukovnije nadiru dalje prema iztoku, a sjeverno od njih snažnim udarcima naša 36. pješačka divizija.

Oko Sniatina držale su jake ruske zalaznice 7. sibirске vojske to mjesto u izvrstnim i izabranim postavima zapadno od njega. U jakom polaznom postavu desno od glavne ceste stajala je 26. karlovačka domobranska pukovnja. Iz tih polaznih postava uslijedio je glavni napadaj. Prodor je podpunoma uspio... Od ranog jutra do 6 sati popodne bore su tu hrabri domobrani oko postava pred Sniatinom, te izvađaju opetovano

52 Isto, 218. O žestini ruskog topovskog, strojničkog i pješačkog otpora pri povlačenju ilustriraju svakodnevna stradanja austrougarskih postrojbi. U četiri dana, od 30. srpnja do 2. kolovoza poginulo je samo iz Varaždinske pukovnije 25 vojnika. Ranjeno bilo je 152 vojnika a nestalih se vodilo 20. Sličan broj stradalih je bio i kod svih drugih pukovnja.

53 S. Pavičić, 606.

snažne juriše. Car i kralj Karlo bio je osobno prisutan kod te borbe, te je sa jedne uzvisine slijedio tok borbe pred Zablockovom. Tu su se iztakli mnogi domobrani, znani i neznani junaci i mnogi naši častnici. I druge naše pukovnije zajedničke divizije iztakle su se u tim borbama, koje su vriedne da se opišu i pojedinačno.

Naši domobrani 2. kolovoza 1917. ulaze u Černovice, glavni grad Bukovine, starim hrvatskim ratnicima dobro poznat, u taj kraj, koji nam je kroz mjesece i mjesece bio druga domovina. Baš su se Hrvati iztakli u ranijim borbama oko Černovica, sjeverno i južno od grada te su postali omiljeni kod tamošnjeg pučanstva, koje ih je upravo nosilo na rukama. Zvali su nas svojim zaštitnicima i braniteljima.

Hrvatski domobrani dočekani su u glavnom gradu te najiztočnije pokrajine Monarhije s oduševljenjem. «Opet su tu naši domobrani» čulo se sa svih strana. Čuli su se i uzvici u našem jeziku: «Živili naši osloboditelji!»⁵⁴⁾

Pri završnim operacijama na bukovinskoj granici jugoistočno od šumovite Hotinske visoravni, gdje su ruske postrojbe pružale žilav otpor, poginuli su i u velikom broju ranjeni ili zarobljeni ili nestali mnogi austrougarski vojnici.

Drugoga i 3. kolovoza hrvatske i druge austrougarske postrojbe potiskuju Ruse s posljednjih prigraničnih dijelova Bukovine. Hrvatske bojne 16. varaždinske, 52. i 53. c. und k. pješačke pukovnije dostižu svoje stare rovovske položaje na jugoistočnoj bukovinskoj granici kod Raranče. Svoj stari položaj 4. kolovoza ovdje zauzimaju i domobrani 27. sisačke pješačke pukovnije..

Od 6. kolovoza 1917. na bukovinskoj granici zavladao je zatišje. Tu na istočnom bojištu ostale su hrvatske postrojbe do početka 1918., kada su prebačene na jugozapadno bojište.

O sve većoj realnosti sve brojnijih grobišta na snježnim karpatskim ratištima Ilustrovani list s proljeća 1915. godine piše:

Groblje palih u Karpaticima.

U tom valjda najtežem i najgroznijem odsjeku svjetskoga rata, kome su pozorištem vrletni Karpati, našlo je u onom snijegu na tisuće ratnika svoju smrt. Dakako, da se u takvom gorovitom kraju ne može ni pomišljati na prevoz palih do kojega redovitog groblja, već poginule valja zakapati iza bitke ondje, gdje su pali. Jedno tako groblje, ako ćemo ga tako nazvati, prikazuje ova naša slika, gdje su pokopani domobrani iz Heba. Na daleko i široko snijeg i bregovi, a nekoliko križeva proviruje kao znak vječnog počinka palih hrabrih junaka.⁵⁵⁾ PRILOG : fotografija križeva iznad humaka u snježnim Karpaticima.

54 Isto, 606-607.

55 Il. 17, 401.

DOM. PJEŠ. PUKOVNIJE
BOG I HRVATI
ZA KRALJA I DOMOVINU
1916. – 1917.

Spomenik je svečano otkriven 8. travnja 1917.g.uz
nazočnost velikog broja vojnika i seljana

- KULAČKIVCI, sjv.zap od Kolomyji, Halyčyna
U središtu vojnog groblja.
Pravokutni sandučarski spomenik sa stupićima
na uglovima i ležećim lavom na gornjoj ploči. Na
frontalnoj strani, na gornjem dijelu tekst;
BOG I HRVATI
KR. UG. ZAGREB
SLAVA IM
1915.-1916.
U dolnjem polju, ispod teksta; hrvatski grb u
obliku štita
- DOBRA NIČ, sjeveroistočno od Černivaca, Bukovina
U središtu vojnog groblja.
Spomenik u obliku sanduka sa stupićima na
stranama i ležećim lavom na gornjoj ploči
Kamen i beton
Spomenik 25. zagrebačkoj domobranskoj puko-
vniji.
- JURKIVCI, sjv. od Černivaca, Bukovina
Groblje palih Hrvata
Središnje spomen-obilježje ?
- VALJA KUZMYNA, jug.ist. od Černivaca, Bukovina.
Spomenik – nekropola poginulim u Prvom svjets-
kom ratu
Ostaci rovova i utvrđenja
- RIDKIVCI / RARANČA, istočno od Sadahore,
sj.ist. od Černivaca, Bukovina
Spomenik poginulim u Prvom svjetskom ratu
/spomenik poginulim u Rusko-turskom ratu
1739.
- NOVOSELICJA, jug.ist. od Černivaca, Bukovina
Ostaci utvrđenja iz Prvog svj. rata i mjesto preko
kojeg je išao jedan od pravaca Brusilovljeve ofen-
zive 1916.
- POSUHIV, Gora Lisonja, na rijeci Zolota Lypa
Mjesto gdje se odigrao 1916.g. jedan od prvih
sukoba ukrajinskih domobrana – *Sičovih strileiv* s
ruskom vojskom
Na rijeci Zolota Lypa kod Bučača ratovale su
1916./1917.g. postrojbe XIII /zagrebačkog/ kor-
pusa